

ХАРИТОНОВ С. О.,

кандидат юридичних наук, доцент
кафедри кримінального права № 2
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

УДК 344.13

СИСТЕМА ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ПОРЯДКУ ПРОХОДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ

У статті проаналізована система злочинів проти порядку проходження військової служби з точки зору основних ознак, які притаманні для будь-якої системи. Було зроблено висновок, що основним системоутворюючим критерієм військових злочинів є їх видовий об'єкт, який виступає в якості «перехідного містка» між родовим об'єктом, порядком проходження (несення) військової служби та безпосередніми об'єктами, тими конкретними суспільними відносинами, проти яких прямо та безпосередньо спрямоване злочинне діяння. В залежності від видового об'єкта автор поділив систему військових злочинів на відповідні групи.

Ключові слова: *система, системоутворюючий критерій, військові злочини, порядок проходження військової служби.*

В статье проанализирована система преступлений против порядка прохождения воинской службы с точки зрения основных признаков, присущих любой системе. Сделан вывод, что основным системообразующим критерием воинских преступлений является их видовой объект, который выступает в качестве «переходного мостика» между родовым объектом, порядком прохождения (несения) воинской службы и непосредственными объектами, теми конкретными общественными отношениями, против которых прямо и непосредственно направлено преступное деяние. В зависимости от видового объекта автор разделил систему воинских преступлений на соответствующие группы.

Ключевые слова: *система, системообразующие критерии, воинские преступления, порядок прохождения воинской службы.*

The article provides an analysis of system of criminal activities against order of military service completion. Conclusively, main criteria of influence within criminal offences creation among military services is visual object. This takes part as a transition between Generic object, passing procedure (objection) military service and direct objects. These particular social relations, against which directly and immediately sent to a criminal act. This also depends on kind of objects author has divided system of military crimes, to appropriate group.

Key words: *system, system-constitutive criterion, military crimes, discipline of passing military service (work).*

Вступ. Системний підхід та системне мислення, що базується на цілісному баченні об'єктів, явищ і процесів, починає міцно входити в усі сфери людської діяльності [1, с. 17]. Необхідно відмітити, що ефективність системного підходу тим вища, чим більш у складній системі він застосовується [2, с. 33]. Система військових злочинів, як і будь-яка система злочинів, має важливе теоретичне та практичне значення. По-перше, вона дає можливість вста-

новити найбільш суттєві ознаки, які притаманні військовим злочинам. По-друге, завдяки цим ознакам військові злочини відрізняються один від іншого. По-третє, система військових злочинів дозволяє відмежовувати військові злочини від невійськових (загальних або спеціальних кримінальних), що є необхідною підставою для правильної кваліфікації злочину, яка, в свою чергу, уособлює принцип законності в кримінальному праві.

Питанням, що стосуються військових злочинів за період незалежності України, приділяли увагу такі вчені: Г.В. Андрусів, В.М. Білоконєв, П.П. Богуцький, В.П. Бондаєвський, В.К. Гришук, М.І. Карпенко, М.І. Мельник, В.О. Навроцький, М.І. Панов, М.І. Хавронюк, Г.І. Чангулі та інші.

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати ознаки системи військових злочинів.

Результати дослідження. Система (від грец. *systema* – ціле) – об'єднання певного розмаїття в єдине та чітко розчленоване ціле, елементи якого по відношенню до цілого та інших частин займають належні їм місця. [3, с. 415]. У теорії систем виділяють такі основні ознаки системи:

1) цілісність – система є об'єднанням частин, яке по відношенню до навколишнього оточення виступає як єдине ціле;

2) якісна визначеність – системою є така сукупність елементів, що має свої якісні ознаки, характерні лише для даної системи і відсутні в інших системах. Ці ознаки визначають відношення до інших систем;

3) відмежованість відносно середовища – будь-яка система має свої межі, які відділяють систему від навколишнього середовища і визначають, що входить у систему і що в неї не входить, є зовнішнім по відношенню до системи;

4) гетерогенність і структурованість – система складається з різних частин, тобто є не простою, а певним чином організованою сукупністю, і має певну структуру;

5) взаємодія частин системи між собою – в системі частини взаємодіють між собою, і тільки у даній взаємодії вони утворюють певну систему;

6) взаємодія і зв'язок із навколишнім середовищем – система як ціле взаємодіє з іншими системами; це зумовлено цілісністю системи, її якісною визначеністю; під час взаємодії з навколишнім середовищем виявляються властивості системи;

7) наявність інтегральних характеристик та емерджентність – у системі властивостей окремих елементів об'єднуються і з'являються нові якості, не властиві елементам, що складають систему;

8) наявність цілей та їх сукупність, цілеспрямованість – кожна система має певну ціль існування або створена для певної цілі; у системи може бути одна ціль або сукупність цілей; у випадку сукупності цілей вони утворюють певну ієрархію, в якій є основні, першочергові цілі й другорядні, підпорядковані основним [4, с. 17–20]. Ці ознаки в своїй більшості притаманні будь-якій системі, система військових злочинів не є винятком, тому необхідно проаналізувати її з точки зору системоутворюючих ознак.

Цілісність як ознака системи означає її завершеність, тотальність, цілісність. Система військових злочинів є, безперечно, завершеною системою. Ця завершеність базується на одному з фундаментальних принципів кримінального права *Nullum crimen sine lege* (немає злочину без вказівки на те в законі), який знайшов закріплення ще в перших буржуазних кримінальних кодексах (Кодекс Франції 1810 р.). Законодавець визначає, яке суспільно небезпечне діяння вважається злочином, шляхом передбачення його в кримінальному законі, наділивши його ознакою протиправності. Розділ XIX КК України («Злочини проти встановленого порядку несення військової служби»), як і будь-який розділ кримінального закону, завжди знаходиться в завершеному стані, і це не означає, що його норми статичні. Вони можуть змінюватися, життя не стоїть на місці, процеси криміналізації – декриміналізації, зменшення або посилення відповідальності, зміни ознак складу злочину постійно відбуваються в законі, але ж на момент застосування кримінально-правової норми закон завжди завершений.

Якісною визначеністю системи військових злочинів є самостійний родовий об'єкт – порядок проходження (несення) військової служби, як основа нормальної діяльності Воєнної організації України. Порушуючи відповідні правила (порядки) проходження певних видів військової служби, суб'єкт спричиняє шкоду (становить загрозу спричинення шкоди) нормальній діяльності Воєнної організації України, від боєздатності якої залежить цінність більш високого порядку – безпека держави, стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства, держави від можливих загроз. Безпека – одна з найважливіших цінностей соціального буття людей, обов'язкова передумова існування та подальшого розвитку людства [5, с. 46–47]. Крім родового об'єкта, що є критерієм поділу Особливої частини КК України на розділи, якісною складовою системи військових злочинів є спеціальний суб'єкт – військовослужбовець (військовозобов'язаний під час проходження навчальних (чи перевірних) або спеціальних зборів). Лише ці дві категорії осіб, прямо передбачених у статті 401 КК, можуть бути виконавцями військових злочинів. В якості організатора, посібника або підбурювача може виступати будь-яка особа, що володіє ознаками загального суб'єкта злочину.

Система військових злочинів як підсистема Кримінального кодексу України системи вищого рівня знаходиться в певних межах, а ці межі окреслені статтями XIX розділу КК України. Виходячи з цього, вся система військових злочинів зосереджена у тридцяти трьох кримінально-правових нормах відповідних статей від 401-ї до 435-ї КК України. Це дозволяє доволі чітко відрізнити її від інших систем КК – злочинів проти життя та здоров'я, власності, правосуддя тощо.

Гетерогенність та структурованість системи прослідковується за відповідними сукупностями військових злочинів, які поділені на групи в залежності від видових об'єктів. Традиційно виділяють дев'ять видів (груп) військових злочинів, а саме: 1) злочини проти порядку підлеглості та військової честі (ст. ст. 402–406); 2) злочини проти порядку проходження військової служби (ст. ст. 407–409). На наш погляд, цю групу злочинів доцільніше називати злочинами проти порядку перебування на військовій службі, і тому не буде диспропорції між загальним поняттям військового злочину, що наведене у статті 401: «Військовими злочинами визнаються ... злочини проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби...» та відповідною групою військових злочинів; 3) злочини проти порядку збереження та користування військовим майном; 4) злочини проти порядку експлуатації озброєння та військової техніки; 5) злочини проти порядку несення спеціальних служб; 6) злочини проти порядку охорони державної таємниці; 7) злочини проти порядку здійснення своїх повноважень військовими службовими особами (військові службові злочини; злочини проти порядку виконання військового обов'язку в бою та в інших особливих умовах; злочини проти порядку дотримання звичаїв та правил війни).

Деякі автори помилково вважають, що в основу класифікації військових злочинів покладено певний безпосередній об'єкт, і замість групи злочинів проти порядку підлеглості та військової честі виділяють дві групи злочинів: злочини проти порядку підлеглості та злочини порядку дотримання військової честі. Також, на наш погляд, помилково в окрему групу було виділено склад злочину, передбачений статтею 414 (порушення правил поведінки зі зброєю, а також із речовинами і предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення) [6, с. 24]. Відомо, що безпосередній об'єкт – це конкретні суспільні відносини, що поставлені законодавцем під охорону певної статті Особливої частини КК і яким заподіюється шкода злочином, що підпадає під ознаки конкретного складу злочину [7, с. 106]. Видовий об'єкт, який є дійсним критерієм розподілу військових злочинів на групи, є той об'єкт, на який посягають злочини окремого виду [8, с. 147].

Кримінально-правові норми у середині системи, коли військові злочини взаємодіють між собою, і ця взаємодія, головним чином, відбувається між родовим поняттям військового злочину, передбаченого ст. 401 КК та конкретними складами злочинів, розташованих у відповідних статтях, які повинні повністю відповідати ознакам головного (родового) поняття військового злочину. Крім цього, певна взаємодія відбувається в рамках розмежування деяких складів злочинів, що

тотожні за відповідними елементами (ознаками) складів (непокора та інше умисне невиконання наказу, самовільне залишення військової частини або місця служби та дезертирство, порушення статутних правил несення вартової служби та бойового чергування тощо).

Зв'язок системи військових злочинів між іншими системами Кримінального кодексу України також можливо дослідити. Це, перш за все, зв'язок із системами Загальної частини КК України (стадії злочинів, форми вини, співучасть, множинність тощо). У межах Особливої частини цей зв'язок простежується в рамках вельми розповсюдженого явища в кримінальному праві – конкуренції норм, а саме конкуренції загальної та спеціальної норми. Цей вид конкуренції має місце, коли одне суспільно небезпечне діяння охоплюється двома або більше кримінально-правовими нормами. При цьому одна норма охоплює вчинене діяння конкретно з деталізацією особливостей (спеціальна), а інша – в загальному світі (загальна) залишає можливість більш широко кваліфікувати по статті, що передбачає цю норму, та інші схожі за основними ознаками діяння [9, с. 94]. Взаємодія в середині системи вищого рівня, якою є Кримінальний кодекс, дозволяє визначити властивості системи військових злочинів та її місця в системі кримінального закону.

У процесі функціонування система військових злочинів демонструє широкий спектр як прямих (безпосередніх), так і опосередкованих взаємозв'язків із зовнішнім середовищем, іншими системами кримінального кодексу. За характером цих взаємодій військові злочини слід віднести до відкритих систем, адже вони піддаються законодавчим змінам.

Кожне суспільно небезпечне діяння, що містить у собі відповідний склад військового злочину, є підставою для притягнення до відповідальності за порушення відповідного порядку проходження окремого виду військової служби. Вся система військових злочинів дає можливість притягнути до кримінальної відповідальності за будь-які порушення порядку проходження військової служби, які спричинили істотну шкоду або поставили в реальну загрозу спричинення істотної шкоди охоронювані цією системою суспільні відносини. Ця властивість є новою якістю системи – проявом її емерджентності.

Основною ціллю існування системи військових злочинів є, безперечно, охорона суспільних відносин, які виникають та існують між державою та військовослужбовцем (військовозобов'язаним) у процесі проходження відповідного виду військової служби, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я та віком громадян України, іноземців або осіб без громадянства, і пов'язана із обороною України, її незалежності та територіальної цілісності, захистом Вітчизни.

Таким чином, сукупність військових злочинів має всі ознаки системи. Кожну систему характеризує системоутворюючий фактор – чинник, що зумовлює виникнення самої системи [10, с. 265].

Системоутворюючим фактором (критерієм) злочинів проти порядку несення військової служби є, безперечно, об'єкт цих злочинів, який є одним із найважливіших показників суспільної небезпечності злочинів, його якісною характеристикою. Як було відмічено вище, родовим об'єктом військових злочинів виступають суспільні відносини, що складаються і функціонують при проходженні (несенні) військовослужбовцями (військовозобов'язаними) під час навчальних (перевірочних) або спеціальних зборів) військової служби, яка є основою нормальної діяльності Воєнної організації України.

Запропоноване рішення проблеми родового об'єкта злочинів проти встановленого порядку проходження (несення) військової служби носить паліативний характер і не дає можливості визначити внутрішню структуру (систему) військових злочинів. Для більш поглибленого її вивчення слід використати іншу категорію – «видовий (підгруповий) об'єкт». Потреба в ньому виникає тоді, коли всередині великої групи споріднених суспільних відносин (родовий об'єкт), що заслуговує на єдину комплексну кримінально-правову охорону, нормами одного і того ж розділу КК є підстави вирізняти більш вузькі за обсягом групи відносин, для яких характерним є наявність одного і того ж (спільного) інтересу в усіх учасників цих відносин, чи, можливо, вони відображають деякі тісно взаємопов'язані інтереси одного і того ж суб'єкта [11, с. 203]. Співвідношення категорій «вид» та «рід» правови-

ми науками були запозичені у філософів, які, в свою чергу, пристосували досвід біологів. За логікою, основні поняття класифікації, які служать для вираження співвідношення між класами, такі: з двох класів той, що містить у собі інший, називається родом, а той, що міститься – видом. Родо-видове співвідношення частково упорядковує класи класифікаційних систем [3, с. 82]. Відповідно, видове поняття відображає суттєві ознаки класу предметів і є видом якого-небудь роду. Видове поняття – підлегло поняття, яке входить до складу іншого, більш загального поняття, яке називається родовим. У свою чергу, родове поняття – це поняття, що підпорядковує. До його складу належать менші за об'ємом видові поняття. Видовий об'єкт може умовно розглядатися, як відносно самостійний вид суспільних відносин у якості структурного елемента більш широких за обсягом суспільних відносин (родового об'єкта). Значення видового об'єкта полягає ось у чому:

1) даний об'єкт уточнює, конкретизує відповідну сферу суспільних відносин, які утворюють зміст родового об'єкта і на які посягає певна група суспільно небезпечних діянь;

2) зберігаючи ознаки, притаманні більш загальним за обсягом суспільним відносинам (родовому об'єкту), видовий має особливі (специфічні) ознаки, які суттєво впливають на особливості суспільно небезпечних діянь (а також на їх об'єктивні і суб'єктивні ознаки), що посягають на вказані відносини у тій чи іншій сфері;

3) маючи притаманні йому суттєві ознаки, видовий об'єкт, як відносно самостійний вид суспільних відносин, істотно впливає на ознаки кожного із безпосередніх об'єктів, на які посягають конкретні злочини, передбачені у певному розділі КК [12; 18].

Інакше кажучи, видовий об'єкт відіграє роль, так би мовити, «перехідного містка» між родовим об'єктом порядком проходження (несення) військової служби та безпосередніми об'єктами, тими конкретними суспільними відносинами, проти яких прямо та безпосередньо спрямоване злочинне діяння, яке внаслідок цього спеціально береться під охорону кримінального закону. Він є критерієм внутрішньої класифікації злочинів, передбачених XIX розділом КК. Відповідно, саме видовий об'єкт дає можливість класифікувати військові злочини на окремі структурно визначені групи та є системоутворюючим критерієм.

Виходячи з вищесказаного, внутрішню структуру родового об'єкта в якості видових об'єктів утворюють більш вузькі за змістом суспільні відносини, як особливі різновиди порядку несення або проходження військової служби: 1) порядок підлеглості та військової честі; 2) порядок перебування на військовій службі; 3) порядок збереження та користування військовим майном; 4) порядок експлуатації озброєння та військової техніки; 5) порядок несення спеціальних служб; 6) порядок охорони державної таємниці; 7) порядок здійснення своїх повноважень військовими службовими особами; 8) порядок виконання військового обов'язку в бою та інших особливих умовах; 9) порядок дотримання звичаїв та правил війни.

Ці відносини, безперечно, охоплюються більш широким, родовим поняттям – суспільні відносини, що складаються і функціонують при проходженні (несенні) військовослужбовцями (військовозобов'язаними під час навчальних (перевірочних) або спеціальних зборів) військової служби та є основою нормальної діяльності воєнної організації держави і мають всі суттєві ознаки останніх, однак одночасно мають свої специфічні ознаки, які обумовлені, головним чином, відповідними сферами військової служби. Тому є всі підстави визнавати дані суспільні відносини видовими об'єктами, на які посягають злочини, передбачені розділом XIX КК.

Висновки. Зокрема, в залежності від видового об'єкта, всю систему військових злочинів можна поділити на окремі групи, а саме: *злочини проти порядку підлеглості та військової честі* (ст. ст. 402–406); *злочини проти порядку перебування на військовій службі* (ст. ст. 407–409); *злочини проти порядку збереження та користування військовим майном* (ст. ст. 410–413); *злочини проти порядку експлуатації озброєння та військової техніки* (ст. ст. 414–417); *злочини проти порядку несення спеціальних служб* (ст. ст. 418–421); *злочини проти порядку охорони державної таємниці* (ст. 422); *злочини проти порядку здійснення своїх повноважень військовими службовими особами (військові службові злочини)* (ст. ст. 425–426-1); *злочини проти порядку виконання військового обов'язку в бою та інших особливих умовах* (ст. ст. 427–432); *злочини проти порядку дотримання звичаїв та правил війни* (ст. ст. 433–435).

Список використаних джерел:

1. Афанасьев В.Г. Системность и общество / В.Г. Афанасьев. – М.: Политиздат, 1980. – 368 с.
2. Прангишвили И.В. Системный подход и общесистемные закономерности // Серия «Системы и проблемы управления». – М.: СИНТЕГ, 2000. – 528 с.
3. Філософський енциклопедичний словник. – М.: ІНФРА-М, 1998. – 596 с.
4. Сорока К.О. Основи теорії систем та системного аналізу: навч. посібник / К.О. Сорока. – Х.: ХНАМГ, 2004. – 291 с.
5. Панов Н.И., Тихий В.П. Категория «безопасность» в методологии правоведения. Модель общества и национальная безопасность: Материалы междунар. научн.-практ. конф. 5 февраля 2010 г. // г. Калининград, Юрид. ин-т МВД России, 2010. – С. 61–66.
6. Військові злочини: характеристика, методика розслідування та запобігання: посібник / За заг. ред. д. ю. н., проф. В.К. Матвійчука. – К.: ВД «Дакор», 2013. – 452 с.
7. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. // 4-те вид., переробл. і допов. – Х.: Право 2010. – 456 с.
8. Энциклопедия уголовного права. – Т. 4 // Состав преступления. – Издание профессора Малинина, СПб., 2005. – 797 с.
9. Иногамова-Хегай Л.В. Концептуальные основы конкуренции уголовно-правовых норм / Л.В. Иногамова-Хегай. – М.: Норма: ИНФРА-М, 2015. – 288 с.
10. Мармура О.З. Система та системність використання ознак, що кваліфікують злочин // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. – 2013. – Вип. 33. – С. 263–273.
11. Фролов Е.А. Спорные вопросы общего учения об объекте преступления // Сб. уч. тр. Свердл. юрид. ин-та. – 1969. – Вып. 10. – 199 с.
12. Панов М.І., Панов М.М. Об'єкт і система злочинів у сфері господарської діяльності // Юридична Україна. – К.: Інтер, 2010. – № 5. – С. 13–20.

